

Біла квітка

Михайло Яцків

I

Було Юрчикові чотири роки, коли вмирала його сестричка Марійка.

Мати стояла коло неї в безпорадній розпуці, дитя мучилося, а Юрчик сидів на ліжку і дивився на ту подію. Потім Марійка лежала спокійно зі зжовтеними ручками. Баба Матііха м'яла хрестики з воску. Найбільший вложила покійній в ручки, менший поклала на чоло, а третій — на коліна. Потім завивала їй ніжки в білі хустинки й промовляла:

— Треба рівно обв'язувати, аби біднятко не шпорталось, коли йтиме до бога.

Мати хлипала і ламала руки, а Матііха зітхала і заспокоювала її:

— Не плачте, — адить, яке воно, як анголятко. Воно щасливіше від нас. Ми повинні завидувати їй. Вона буде там молитися за нас, а тут що робила б між нами, бідними?

А мати промовляла крізь плач:

— Не жаль мені доні, що вмерла, бо певно, що буде там щасливіша від нас, але жаль мені, що так довго мучилася.

— Га, ми тут ще гірше мучимося, та що маємо робити?..

В колисці лишилася біла квітка, якої Марійка останніми днями не покидала. Мати взяла ту квітку і поклала їй в ручки.

Надворі був вечірній спокій.

На третій день прийшли люди з хрестом і корогами. Юрчика дуже зацікавив розп'ятий Христос. З острахом вдивлявся він в ту незвичайну постать з болісним, мертвим обличчям.

До хати зішлись люди. Священик читав молитви, хмари диму від кадила стелилися в світлиці, свічки мерехтіли, мерехтіли сльози серед хлипання і шепотіння, дрижала сумна пісня.

Сльози матері збудили плач у хлоп'яти. Один селянин звернув увагу матері, щоб сльоза була не впала на покійну, бо не добре буде їй ставати перед богом з жалем матері.

Цілували її по черзі. Коли Юрчика підняла мати до померлої, його уста вразило студене, як лід, личко.

Забили її в домовину і понесли. Куди — він не знав.

Хмарне полудне, а в світлиці — пусто і сумно. Він лишився один. А ввечері, крім батька, були сусіди в хаті.

На комині блимав каганець, мати поралася коло вечері. Час від часу зітхала й витирала сльози. Юрчик сидів на своїй лавочці коло припічка. Підібгав ніжки і поглядав навкруги. Двері до світлиці були відхилені, світло вкрадалося до неї і гралося на бічній стіні з тінями. Мати пішла туди за посудом. Раптом почувся її голос:

— Параню, це ти?

— Ні, а що? — озвалася сусідка.

Мати увійшла до світлиці бліда. Дивна мовчанка тривала доти, поки під час вечери мати не почала розповідати, що за дверима в світлиці щось біле уперто заступало їй дорогу. Далі оповідала шепотом, що в ніч перед смертю Марійки снилася їй повна криниця крові. Мати зачерпнула з неї відром, пересаджувала білу квітку в рів і підливала тією кров'ю. В церкві під час молитов піднялося зі скрипом вічко домовини, а дим згашеної свічки стояв довго, наче якийсь знак, якого мати не хотіла чи не могла відгадати, лише бачила в ньому щось страшне.

Хлопчина слухав уважно, по ньому пройшов мороз, але він нічого не говорив. Мати повела його спати до світлиці і вийшла.

Постіль, на якій він спав з батьком, була напроти напівосвітленої стіни. Накрився Юрчик по шию, дрижав, ловив слова з першої кімнати і дивувався, що батька так довго нема. Йому стало скучно і страшно без нього. При ньому він міг сміливіше вдивлятися в глуху пільму ночі. Бувало, вечорами нудить його всякими питаннями, а далі вслухається в гробову тишу і роззирається. Тоді причувалися йому дивні гомони, сміхи, зойки і стогони, вся хата роїлася примарами. А то здавалось йому, що він буде вічно тривати, і тоді він тихцем плакав.

Прокинувся Юрчик, коли батько лягав коло нього. Тепер почував себе безпечніше.

— Тату!..

— Що?

— Ви де були?

— У лісі.

— А ви не боїтеся вночі в лісі?

— Чого ж боятися? То лише дурний гадає, що в пільмі плодяться всякі чорти, але мені в лісі навіть безпечніше, ніж в хаті.

Довго мовчанка. Хлопчина посопів і знову обізвався несміливо:

— Тату!..

— Що?

— А Марійка де?

— Нема її, пішла до бога.

— Де — до бога?

— Там, високо в небо.

— Чому пішла?

— Бо ти був би її, може, бив, а вона боялася, то бог і сказав: "Не бійся, ходи до мене, буде тобі ліпше".

— Я б її ніколи не бив.

— Ба-а...

Хлопчина сховав личко в подушці. Коли батько захропів, як і щоночі, він почув таємничий стук у вікно. Почав дрижати, накрився з головою, аж піт виступав, а розмірений, упертий стукіт все не давав йому спокою. І повторювалася та сама історія, що кожної ночі: розгублений хлопчина підіймався з острахом з ліжка, дивився у вікно,

а в цей час його вдарила по лиці невидима рука. Він упав та так і заснув.

А встав, коли ще не світало. Всі спали, він підходив тихо до першої кімнати. Мале серце билось, як у горобця. Він заглядав крадькома в той куток, де маячила колиска, його голос бринів:

— Марійко!.. Марійко!..

Колиска була порожня.

II

— Мамо!

— Що?

— Мені снилася цієї ночі Марійка, але так якось...

— Як?

— Була вбрана, як тоді, коли лежала. Вона не лежала, лиш ходила, але не сміялася і не говорила, а тримала свічку... Ма, а вона прийде коли до нас?

— Ой, не прийде вже ніколи!

— Чому?

— Бо вмерла...

— А Параня помре також?

— А певно, що колись помре.

— А Матііха?

— Та й Матііха.

— Ну, а тато? — Надіявся, що тато — великий та дужий і ніколи не вмере.

— І тато.

— О-о-о, і тато!? А піп?

— Та й піп, і ми всі колись мусимо вмерти...

Хлопчина задумався. Його запекло в горлі.

— Ну, а я?

— Та й ти!..

Задрижав, як невинний, коли почує смертний вирок.

— То і все село помре?

— Певно, що так. Одні люди родяться, а другі вмирають.

Силоміць стримувався від плачу. Запитав би ще, чи й мама помре, але боїться почути правду і силкується не вірити в те. Побіг до світлиці і запер за собою двері. Тут стало йому все зрозумілим.

— Всі помруть, всі помруть!.. І тато, і мама, і я, і все село!..

Перед ним поставали знайомі обличчя. Він все більше розумів, що це значить — померти. Людина не рухається, не бачить, не чує, з нею можна робити, що хто захоче: і різати, і на сміття викинути, а вона не буде боронитися, бо вона — як дерево, і ніколи не встане.

Кудлатий Бурко дивився йому в очі і махав хвостом. Хлопчині стало дуже жалко пса.

— І ти умреш, Бурку!..

Сидів на землі, обіймав пса за шию і дивився крізь вікно у холодне небо.

III

На комині блимає каганець. Хлопчина сидить, скулений, на лаві. Мати вийшла до корови. Тиша. Він повів очима на вікно. Надворі — глуха пітьма. В кутках трясуться тіні. Він нерадо лишається сам у хаті, але не наважується сказати матері. Його мучить і страх, і цікавість. Він роззирається по тінях. Напроти нього відтворені двері до світлиці. Там темно. З темряви виринає чудернацька мара і перетворюється щохвилини: то росте, то меншає, то ширшає, то видовжується, як дим від вітру. Ось мара повисла серед світлиці з видовженою пикою і сміється хрипливо. В руці тримає гілку з свіжим зеленим листям. Чути м'яке весняне леління листя. Та мара притулила гілку до своїх губ, а листя з шелестом корчиться після кожного подиху і звивається в трубочки. Мара зірвала одну трубочку, дмухнула в неї, хлопчину обілляв студений піт. Кинула трубочку до нього, але вона не долетіла, а впала на підлогу і відбилася з шелестом. Хлопчина розкрив рот і очі та все тремтів. Мара зривала далі сухі листки, і по кожнім ставав він слабшим, темна сила тягнула його до себе. Трубочок на вітці вже залишилося лише чотири... три... дві... І він полетів з лави та й заснув.

— Юрчику, а ти чого лежиш на землі?

І мати понесла його на ліжко.

IV

Настала весна. Сніг розтаяв, але земля ще не висохла, бо сонце світило слабо. Однієї неділі ополудні Юрчик був вдома сам. Його мучила нудьга. Вийшов з хати, але його вразив студений вітер, і він вернувся. Ліг у ліжко. Йому здавалося, що болото і холод пливуть знадвору до хати, аж на ліжко.

Батьки в той час поїхали до свояків. Крізь вікно ввижався холодний усміх, вітер лопотів сухою повією. Хлопчина з переляку встав. Не знав, що й робити. Глянув на стілець, і пригадалося йому, що мати на ніч кладе його коло ліжка, бо, як казала вона, Юрчик зривається зі сну і може впасти.

Підняв стілець, але зразу ж опустил його і присів, бо закололо щось під грудьми.

— О, я заслаб, — замітив він з поважністю старшої людини.

Йому стало дивно, як це може щось так колоти. Встав і знову взяв стілець. Підняв поволі і стежив за своїм болем. Потім пригадав собі смерть і ходив по хаті та плакав за Марійкою і за собою. А коли виплакався, прийшла йому на гадку звичайна забава. Бігав по світлиці і розмахував руками. Та раптом глянув поза себе на стіну — за ним гналась пелехата тінь. Мигот стрибнув на ліжко і вкрився з головою. А коли прочуняв і розкрив очі, по кутах знову привиджалися всякі діди і чорти. Так і заснув, хлипаючи.

Батьки, веселі, приїхали з і остей і збудили його.

Батько потирав змерзлі руки. Привіз він Юрчикові і дав кілька червоних яблук, ще й книжечку з малюнками. Хлопчина дуже любив такі книжечки, не знаючи, що з тих малюнків утворювалися його примари.

V

Їхня хата була розташована на горбі, подалі від села, під самим лісом. Ліс —

смерековий, завжди зелений. Коли настала весна, коли зелень і квіти розвивалися, то хата виглядала, як у вінку. Тоді для Юрчика — рай. Він бігав по лісу, рвав квіти, прислухався до шелесту пташок, бавився між корчами і будував хатку. Щоночі обдумував новий план і щодня розбирав її і клав інакше. Лише дах не міг звести. Поставить стінки, вб'є в землю гонту попри гонту, затисне кожну врівень, положить стелю, але завершити ніяк не міг.

Одного вечора впав був уже на здогад, вишукав кілька цвяхів і збивав прямокутно гонту до гонти, але цвяхи були загрубі, гонти кололися, не приставали рівно. Намучився, аж мозолі понабігали, а дашок збудував нерівний, одна пара гонт стояла вище другої, а боки незадранені. Пізнім смерком покинув роботу і пішов спати. З жури забув навіть про вечерю.

На другий день встав пізно і вийшов на город. Його хатку розметав хтось дотла. Посоловілий, вдивлявся довго в руїну. Потім сховався в порічках і дивився в небо.

"Там пішла Марійка, і я тепер не маю з ким бавитися. Вона допомогла б мені поставити хатку..."

Дивувався, як то можна таку велику хату зробити, як батькова.

Крізь отвори в даху влітали і вилітали ластівки і сідали на вершку. Хлопчина помітив, як старі вивели на світ молоденьких. Вслухувався в їх дзюботання і дивився, як старі надлітали з поживою. Ластів'ята відкривали дзьобики, а ті ні разу не помилялися і годували кожне. Одно погодоване ластів'я висунуло зсередини ротик на край, але стара вткнула поживу середньому.

— Чому ластівка так любить своїх діток? — питав він себе.

Від того часу вставав завжди найраніше, заглядав до першої кімнати. Марійчиної колиски там уже не було, винесли її. Юрчик виходив на обійстя і дивився на ластівок.

Ранки були холодні. Він у сорочинці підгортав ніжки під себе і забував про холод. Оченята були задумливими, з-поза сліз майорів невідомий світ...

VI

Свято. Зібрався гурток свояків. Пили горілку, балакали голосно і курили люльки. Юрчик визирав з кутка, прислухувався до розмов і дивувався, що нічого не розуміє. Вкінці набридло йому сидіти самому і забутому. Він підійшов до одного з гостей і спитав щось. Гість глянув на нього, погладив і відвернувся до своїх. Хлопчина — до другого, цей — так само. Він — до третього, а третій — те ж саме. Роззирався довкола, почув загальну байдужість до себе, і його обняв страх. Заплакав, але й на це не звертав ніхто уваги. Тоді здалося йому, що він має пропасти тут між людьми і ніхто цього не помітить, не врятує його, — і він підняв нервовий, шалений крик. Підбіг парубок, узяв його на руки і поніс надвір. Носив по обійстю, забавляв, показував ліс, потім став з ним коло стіни стайні і показав через щілину корову.

— О, диви, нані[1], бачиш?..

Хлопчина відхлипував і заглядав, але тої "нані" не міг побачити. Бачив лише латку на стіні, де відпала глина.

— О, нані, бачиш, як ремигає?

Юрчик зітхнув і склонив голову на плече парубка. В його уяві замиготіло, наче ремигає латка. Він припадає до парубка, здригається і кволиться тихенько...

Зеленим полем іде до нього Марійка, всміхається, а він не плаче, ні! Тільки схиляється до неї, цілує і дивується, що її личко вже не холодне. Вона показує йому хатки, але всі з дахами і такі писані, яких ще не бачив. І беруться обоє за ручки, лепечуть, танцюють і летять далеко — поза зелені ниви.

1907

[1] Корова.